

Anton Cosma - dramaturg

Dr. ELA COSMA
Institutul de Istorie „George Bariț”
Cluj-Napoca

Abstract

Anton Cosma - Playwright

The paper offers a presentation of the forthcoming volume Anton Cosma - Teatru (Anton Cosma - Theatre), Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, based on inedite manuscripts left behind by Anton Cosma and edited by Ela Cosma.

Anton Cosma (1940-1991), officially known only by his books of literary critics, reveals himself as an unexpected and gifted dramatist.

*The volume comprises a series of original comedies and social satires, footing in the realities of Ceaușescu's Golden Era and depicting characters and mentalities of the Romanian multilateral developed Socialist society: **Detectivul particular** (The Private Detective), **Tovarășul din Andromeda** (The Comrade from Andromeda), **Bagaje de mână** (Hand Luggage), **Vizita bătrânilor domni** (The Visit of the Old Lords), **Minunea de la Loboda** (The Wonders in Loboda), **Satul fără bărbați** (The Menless Village), **Cum s-au înscris Dumnezeu și sfântul Petru în I.A.D.** (How God and Saint Peter Joined the H.E.L.L.), followed by two comedies for children: **O statuie neobișnuită** (An Unusual Statue), **De-aș fi Păcală** (If I Were Păcală) and a translation into Romanian of **Les demoiselles de Saint-Cyr** by famous Alexandre Dumas.*

The editor completes the volume with an uncommon image of Anton Cosma, as a man of literature, and a supplement containing his personal documents and papers, reflecting the „wooden language” used during the '80s in Romania.

Keywords: *Anton Cosma, playwright, literary critic, Socialist society, wooden language.*

Numele lui Anton Cosma (1940-1991) se leagă, mai mult decât de orice alt loc, de Târgu-Mureș, de revista *Vatra*, al cărei redactor a fost (1981-1991) și, nu mai puțin, de Biblioteca Județeană Mureș, care

găzduiește o donație de carte Anton Cosma și care patronează anuarul de față. Este, prin urmare, o bucurie și o onoare pentru mine să anticipez, tocmai prin intermediul acestor pagini din *Libraria*, apariția unui volum inedit Anton Cosma.

Căci, în premieră postumă și în postură inedită, va apărea în curând Anton Cosma, criticul literar, de data aceasta în calitate de scriitor de comedii și cronicar de teatru. Manuscrisele lui au supraviețuit dispariției sale fizice și constituie neprețuita sursă pe care se clădește volumul aflat sub tipar la Editura Argonaut din Cluj-Napoca.

Intenția mea, ca editor al volumului, a fost aceea de a smulge uitării un material valoros, care merită să vadă lumina tiparului și - poate, de ce nu? - și pe aceea a rampei.

Manuscrisele le-am „tratat” ca pe niște documente istorice, ca mostre ale unui trecut - temporal apropiat, ce-i drept, dar deja atât de departe de noi prin răsturnările sociale și mentale survenite între timp - iar prezentarea mea se dorește a fi o apropiere de omul și de scriitorul Anton Cosma, o dezvăluire dinspre „interior” a biografiei și operei Tatălui meu.

Neconvenționala și foarte intimă prezentare cuprinde numai ceea ce n-ar putea scrie niciodată vreun comentator despre Anton Cosma, pe când ediția aceasta de *Teatru* consacra debutul unui total necunoscut dramaturg.

Comediile originale ale lui Anton Cosma poartă pecetea timpului și regimului în care au fost scrise. Autorul lor nu a fost nicidecum un dizident, iar vocația de revoltat i-a lipsit. Într-o societate atât de bine așezată și de ermetic închisă, precum era lumea românească a epocii Ceaușescu, ieșirea pur și simplu nu putea fi gândită. Sau, cel puțin, Tata nu a teoretizat niciodată nici verbal, nici în scris, spargerea cercului vicios. Aflat în interiorul sistemului, Anton Cosma a simțit însă constrângerea cea mai apăsătoare cu putință, cea ideologică.

L-a frământat oprimarea și coruperea cuvintelor - așa cum se vede în *Detectivul particular*, l-a intrigat supraomul de tip nou - recreat în laboratorul *Tovarășului din Andromeda*. Dramaturgul, însă, a imaginat conștient sau inconștient forme de evadare, soluții de fugă, prin umor și ironie - ca în *Vizita bătrânilor domni*, ori prin incursiunea în fantastic (*De-aș fi Păcală*) și chiar science-fiction (*Tovarășul din Andromeda*).

Piesele lui Anton Cosma sunt satire ce demască răul obștesc. Conturând tablouri veridice ale societății socialiste multilateral dezvoltate, fresce sociale, tipuri umane, autorul dezvăluie varii forme ale răului. Ticăloșiile și ticăloșii n-au o amprentă tragică, macabră, terorizantă, ci poartă mai degrabă masca grotescului, stârnind râsul, compasiunea. Personajele negative sunt aproape simpatice, iar cele pozitive au scăderi omenești - preaomenești.

Totuși, personajele sunt adesea simbolice. Ele par a se încadra în tipuri și categorii, cu contururi suficient de îngroșate pentru a oferi textului un caracter didactic, pentru a dota povestea cu o morală. Pe alocuri îmi pare că realismul personajelor pălește în fața aspectului lor livresc. Dar, pentru că sunt fiica Tatălui meu, știu că, spre exemplu, detectivul Apolodor Linte, alias profesorul Moldovan, nu este altceva decât *alter ego*-ul lui Anton Cosma, și de aceea, incredibilul idealism al unor personaje are la origine un model existențial cât se poate de real.

*

Volumul *Anton Cosma - Teatru* conține:

Cinci comedii

1. *Detectivul particular* ne induce în eroare prin tenta ei pronunțat polițistă. Apolodor Linte, un fals detectiv particular, într-o societate în care o asemenea categorie profesională nu există, este marcat de „situația tragică a cuvintelor.” Acest antierou este adeptul gândirii libere: „Sistemele și dogmele sînt reumatismul gândirii. Gîndirea trebuie să fie liberă, neanchilozată.” El constată că „s-au înmulțit gangsterii cuvintelor! Există o mafie a cuvintelor, care s-a întins ca o ciupercă!...” și, de aceea, declanșează o ofensivă donquijotescă împotriva lor. Detectivul preia monopolul asupra cuvintelor „puternice, eficiente”, monopol deținut de oligarhii răufăcători ai sistemului. Ce se întâmplă, de pildă, când Apolodor Linte se înstăpânește asupra temutului cuvânt „noi?” „*Bidigă (transpirînd): 'Noi'?... Poate 'noi', puterea politică... Ori 'noi', organele de miliție... Marusia: Ori 'noi', sindicatul!... [...] Bidigă (mohorît): Nu e bine, tovarăși, nu e deloc bine! Noi avem niște cuvinte valoroase, eficiente, nu e bine cînd ele sînt folosite abuziv de alții!... Detectivul e un pericol mare, tovarăși!...*” Intriga, deznodămîntul și finalul deschis al piesei țin de un neașteptat

intertextualism; acestea sunt însă altoite pe un cadru voit rigid, într-un scenariu ce respiră prin toți porii parfumul și limba de lemn a epocii de aur a realismului socialist.

2. Ideea centrală a piesei *Tovarășul din Andromeda* o reprezintă formarea omului de tip nou, un fel de Pygmalion socialist, modelat de organizația de bază și, mai ales, de președintele și contabilă C.A.P.-ului. Costică Andromeda este un personaj fantastic prin excelență, cu origine stelară fabuloasă, neclarificată de autor. În fond, aici nu obârșia lui terestră sau extraterestră contează, ci evoluția și devenirea sa. Costică Andromeda, manifestând calități supraomenești: hărnicie stahanovistă, nevoi fiziologice minime (se hrănește cu lumina soarelui, nu cu alimente), este educat, școlit și îndoctrinat, în maniera dialecticii materialiste, pentru a deveni un element social model. Evoluția conștiinței și a verbului său, însă, îl transformă într-un „deviant” periculos, într-un „idealist”... Interesantă este soluția imaginată de autor: riscând exilul din societate, Costică Andromeda este, în cele din urmă, acceptat la o margine a ei, în calitate de ... „scriitor,” singura formă de „deviere” admisă social.

3. Cu umor negru, comedia sentimentală *Bagaje de mână* abordează o temă lipsită de orice haz: celula de bază a societății, familia socialistă, promovată cu exces de zel de un cuplu modern. Cu un astfel de subiect, autorul, însă, nu se simte liniștit decât printr-un final pozitiv, moralizator, care nu ucide speranța.

4. Aceeași notă didacticistă o conservă comedia pentru copii *O statuie neobișnuită*. Anton Cosma pare a-și fi exersat aici abilitățile dramatice, elaborând un scenariu ce ar fi putut fi oricând jucat pe scenă de o brigadă de pionieri sau de o trupă școlară din deceniul opt al secolului trecut. Cu atât mai mult cu cât ideea, nefiind originală, ci aparținându-i lui J. Bernt; aceasta este, într-adevăr, singura piesă de teatru a lui Anton Cosma lipsită complet de mesaj politic.

5. *De-aș fi Păcală* este, în aprecierea mea, o bijuterie a genului dramatic din cadrul literaturii pentru copii. Rotundă, reușită și perfect echilibrată mi s-ar părea o ecranizare sau o punere în scenă a prologului II și a celor trei acte, fără prologul I și fără epilog. Încântă savoarea replicilor, cântecelele versificate, personajele spumoase în frunte cu agerul Păcală, confruntarea alertă între istețime (ca principiu al binelui) și lenea minții (ca principiu al răului), comicul de situație, de limbaj și, de ce nu?, de

moravuri... Dincolo de prim-planul acțiunii, depășite spre deliciul celor mici, se cascadează hipertrofic un hău adult... Este alegoria țării, unde domnește Împăratul Fără Cap, unde se practică un deșănțat cult al personalității, unde soluțiile unui haiduc spiritual, precum Păcală, sunt tot atâtea tentative de efracție dintr-un sistem concentraționar...

Încă o comedie în patru variante

Varianta 1. Altfel decât *Tovarășul din Andromeda* este construită comedia în două părți, *Vizita bătrânilor domni*. Un *Deus otiosus*, Bunul, pogorât pe pământ, însoțit de un preaomenesc Sfântul Petru, un cuplu simpatic de Somnorilă și Fomilă, doi zei ai unor vremi apuse sosesc în Loboda, sat socialist cu nume simbolic. Un *qui pro quo* fără voie însoțește inocentele personaje, dezlănțuind un noian de „minuni,” zguduind ordinea socială ateist-științifică constituită. Bătrânul Gogoloț, personajul-martor, explică - glumeț, duios, dureros: „*Dumneavoastră... dumneavoastră, uncheșilor, sînteți doi domni bătrîni, care ați venit din poveste și ați uitat drumul înapoi... Degeaba îl căutați, nu mai este, urmele s-au șters, vremurile le-au acoperit... Nu vă mai puteți întoarce, nu ne mai putem întoarce...*”

Acest titlu al piesei - care face aluzie la *Vizita bătrânei doamne* de Friedrich Dürrenmatt, o comedie tragică în trei acte despre păcatele tinereții, sărăcie și pierderea demnității - este cel care apare cel mai des în manuscrisele lui Anton Cosma. Alături de titlul *Vizita bătrânilor domni*, autorul parcă s-a jucat, imaginând un noian de alte titluri: *Minunea din Loboda* sau *Satul fără bărbați* sau *Sfinții în concediu* sau, mai ales, *Cum s-au înscris Dumnezeu și sfântul Petru în C.A.P.*

Comedia de față beneficiază nu doar de multe titluri, ci și de multe variante reușite.

Varianta 2. Minunea de la Loboda aduce mai multe personaje, între care un personaj nou: Doamna Dracu', firește cu modificarea numelor unora dintre ele. Varianta insistă mai puțin pe descifrarea misterului originii, terestre sau extraterestre, a celor doi bătrâni sosiți la Loboda; nici nu „rezolvă” enigma „*primei doamne a iadului*” ori a „umbrei” OZN-ului ori a „Reorganizării,” dar accentuează la maxim, cu virulență, satira socială. Aici personajele reușesc performanța de a transfera, cu arme și bagaje, în timp record, cultul personalității din sfera ateismului dogmatic

în sfera bigotismului la fel de păgubos. La fel ca și accentul piesei, și finalul *Minunii din Loboda* diferă de cel al *Vizitei bătrânilor domni*.

Varianta 3. Îmi pare că cea mai livrescă rescriere a piesei urmează în varianta a treia, cu titlul ajustat de mine, *Cum s-au înscris Dumnezeu și sfântul Petru în I.A.D.* Aici jocul de nuanțe este exploatat uneori cu linii prea îngroșate, prea grotești și, cumva, nefirești. Interesantă e ideea introducerii lui Nicky Percea, care, însă, parcă nu capătă suficientă consistență, levitând indecis spre confuzia cititorului / spectatorului. Este el un personaj real sau fantastic? Poate însă efectul scontat de autor este tocmai acesta, plonjarea - gen Bulgakov - într-o lume cu contururi șterse, cu multe fețe, cu planuri ce se întrepătrund... Această senzație împinge, în orice caz, limitele textului spre tragicomedie.

Varianta 4. Un experiment intertextualist reușit mi se pare, în schimb, varianta a patra, *Satul fără bărbați*, rescrisă, cu mînă sigură și cu umor sănătos, pe ideea „spectacolului în spectacol,” cu personaje cu duble funcții (Regizoarea alias Doamna Dracu'; Maestrul de lumini alias Bunul, nea Petrică alias sfântul Petru). Varianta aceasta preia, ca într-o sinteză, caleidoscopic, elemente din toate variantele anterioare, pe care le amalgamează și le acoperă cu o poleială postmodernistă plasată într-un cadru socialist.

Și o comedie în traducere

Les demoiselles de Saint-Cyr, în varianta românească oferită acum de Anton Cosma, nu este altceva decât un izbutit exercițiu dramatic al celebrului romancier de capă și spadă Alexandre Dumas, care, în haina comediei clasice cu cele cinci acte ale sale, îmbracă personaje, întâmplări, măști, improvizații ale *commediei dell'arte*. Intriga dinamică, *qui pro quor*urile, comicul de situație și, pe alocuri, suspansul ce conduce spre deznodământul fericit - toate acestea dezvăluie o piesă ce, odată pusă în scenă, are șanse reale de succes la public.

Cronică și critică de teatru

Dacă, până la acest punct, volumul *Anton Cosma - Teatru* este unul ce omagiază fața încă necunoscută a criticului literar de la revista *Vatra* din Târgu-Mureș, restituind pentru public și publicitate comedii originale ale autorului și o traducere dramatică, se cuvine neapărat a fi

alăturată secțiunea cuprinzând cronicile teatrale semnate de Anton Cosma. Pe aceasta o dedicăm, eu de aici, iar Tatăl meu de dincolo, talentatului și originalului om de litere Romulus Guga (1939-1983), fondator al seriei noi a revistei *Vatra* și redactor-șef al ei (1971-1983), poet, romancier, dramaturg, ziarist și critic literar.

Anton Cosma a scris o succesiune de texte ce oglindesc profilul de dramaturg al celui trecut în neființă. Cu aceste texte inițiez secțiunea de cronici teatrale.

Dar Anton Cosma a consemnat, an de an, stagione după stagione, spectacolele Teatrului Național și ale Institutului de Teatru din Târgu-Mureș, cronicile sale fiind publicate - probabil majoritatea - în singurul cotidian local românesc din vremea aceea, *Steaua roșie*, fiind traduse uneori (respectiv, atunci când cronicile descriau spectacole ale secției maghiare) în cotidianul local unguresc *Vörös Zászló* (Steagul roșu). Scrise în perioada 1982-1990, cronicile au fost preluate pentru tipar atât din manuscrise (din 1982 și după), cât și din extrase din *Steaua roșie* (1986-1990).

Personalia

Sunt redată, în această rubrică, câteva documente și acte vizând munca, viața și preocupările lui Anton Cosma în perioada reflectată de comediiile sale. Documentele au rostul de a sugera atmosfera de epocă.

Cei care au uitat savoarea limbii de lemn a birocrăției socialiste și-o vor reaminti.

Cei care nu i-au cunoscut gustul nu vor putea diferenția între aceste acte, desprinse din realitate, și replicile personajelor fictive din piesele lui Anton Cosma...

*

Ca făgaș propriu, Anton Cosma a ales critica literară sau a fost ales de ea, nu pot ști exact. Am convingerea că, în ceea ce privește percepția și interpretarea romanului românesc al secolului XX, vocea Tatălui meu nu va putea fi omisă nicicând. Cele patru cărți publicate în timpul vieții sunt toate dedicate romanului: *Romanul românesc și problematica omului contemporan* (Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977), *Ioan Slavici* -

Romanele vieții (Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979), *Geneza romanului românesc* (București, Editura Eminescu, 1985), *Romanul românesc contemporan: 1945-1985*, vol. I *Realismul* (București, Editura Eminescu, 1988), *Romanul românesc contemporan: 1945-1985*, vol. II *Metarealismul* l-am editat postum (Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998) împreună cu Ana Cosma și Dimitrie Poptămaș, Lucian Cosma și Horia Cosma.

Cert este că, dincolo de imaginea oficială a criticului literar, sobru, „serios,” se ascunde fața nevăzută a lui Anton Cosma. Aceasta se exprimă prin morbul, ascuns cu pudicitate, al literaturii pe care a practicat-o în toate genurile ei.

În opoziție cu discreția și modestia lui prea mari, apare, în toată îndrăzneala, gestul meu, de a aduce la tipar, în fața unui public potențial, un volum cu piesele de teatru ale lui Anton Cosma și apoi, dacă sorții vor fi favorabili, și alte volume de proză scurtă, roman, eseuri, literatură pentru copii... Eu însă am credința că fapta trebuia comisă, că literatura aceasta merită să iasă din dulap și să vadă lumina tiparului.

Anton Cosma vă invită la *Teatru*, vă aruncă mănua!